

УДК 657 (338)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ (ОБЛІКОВИЙ ВИМІР)

Костюченко В.М.

Проаналізовано існуючі теоретико-методологічні підходи до визначення суті безпеки, економічної і фінансової безпеки; досліджено основні концептуальні характеристики категорії фінансова безпека, обґрунтовано авторський підхід до узагальнення суті поняття фінансова безпека; запропоновано концептуальні підходи до визначення фінансової безпеки з метою формування інформації в системі бухгалтерського обліку для прийняття рішень щодо удосконалення політики зміцнення фінансової безпеки країни й регіону

Ключові слова: безпека, фінансова безпека, концептуальні характеристики, теоретико-методологічні підходи, система бухгалтерського обліку

ВСТУП

Становлення України як незалежного суб'єкта міжнародної економічної діяльності та поступове включення до процесів глобалізації все більшою мірою обумовлює її залежність та підпадання під вплив зовнішніх економічних чинників, який притаманний усім елементам економічної взаємозалежності країн. Внаслідок цього, більшого поширення і значення набувають такі поняття як національна, економічна та фінансова безпека держави, їх роль в формуванні умов стабільного функціонування всієї економічної системи держави та залучення до світових інтеграційних процесів.

Входження України у світову економічну систему вимагає подальшого реформування власної господарської системи, створення відповідних внутрішніх передумов, а саме: забезпечення економічної та інституційної підтримки національного суверенітету для розвитку мережі національних інституцій, які б забезпечували самостійність країни в міжнародних відносинах; оцінювання економічного потенціалу і визначення напрямків структурної перебудови; розроблення і забезпечення реалізації обґрунтованої програми переходу до ринкових відносин з пріоритетом роздержавлення і приватизації, соціального захисту населення для забезпечення ефективної фінансово-кредитної та інвестиційної діяльності, зростання продуктивності праці та якості продукції; вирішення проблеми зовнішньої заборгованості; формування почуття власної національної гідності, зміцнення національної грошової одиниці та її включення до системи міжнародних розрахунків, тобто забезпечення її конвертованості щодо валюти інших країн, виконання нею функції платежу на ринках світу.

Створення внутрішніх передумов входження України до світового господарства є однією з найвагоміших функцій держави, виконання якої практично неможливе без забезпечення фінансової безпеки. Забезпечення фінансової безпеки залежить від наявності достовірної, повної і прозорої інформації, яка формується в системі бухгалтерського обліку. У цьому контексті особливого значення набувають дослідження концептуальних підходів до визначення категорії «фінансова безпека».

Окремі питання щодо безпеки тієї чи іншої ланки фінансово-кредитної сфери знайшли своє висвітлення в роботах Ф.Кагана, Дж.Бьюкенена, Е.Меадеа, Р.Масгрейва, М.Мілера, Ф.Модільяні, В.Шарпа, С.Роса. Безпеку грошового обігу через призму співвідношення позабанківського і банківського обігу грошей як індикатора тіньової економіки вперше було розглянуто Ф.Каганом у 1958 р. Певним аспектам боргової безпеки присвячені дослідження Дж.Бьюкенена, Е.Меадеа, Р.Масгрейва, у роботах яких державний борг розглядається як тягар для економічного розвитку. М.Карлберг досліджував вплив державних позик на рівень споживання. Формулювання такого специфічного елемента інвестиційної безпеки як інформаційна ефективність ринку, у своїх працях здійснювали М.Мілер і Ф.Модільяні. За теорією ефективного ринку В.Шарпа, основною причиною того, що потоки міжнародного капіталу оминають ринок певної країни, є його низька інформаційна ефективність. С.Рос відкрив теорію арбітражної оцінки активів, яка трактує, що ринок є неефективним внаслідок арбітражу, що унеможливило використання ринком свого потенціалу через прагнення фахівців з арбітражу отримати максимально високий інвестиційний дохід.

Окремі питання фінансової безпеки знайшли своє висвітлення в роботах Л.Абалкіна, І.Бінька, О.Василика, Т.Вахненка, А.Гальчинського, В.Гейця, С.Глазьева, Н.Гловацької, А.Городецького, М.Єрмошенка, В.Кравченка, Г.Логвиної, І.Лукінова, Ю.Любимцева, В.Мунтіяна, Г.Пастернака-Таранушенка, О.Плотнікова, Г.Пятаченка, І.Радіонової, А.Чухна, В.Шлемка та ін. Зокрема, в роботах цих авторів

розглядаються питання визначення сутності категорії фінансової безпеки, наведено перелік окремих загроз та індикаторів фінансової безпеки й деякі підходи до їх класифікації, пропонуються певні напрямки забезпечення фінансової безпеки.

Незважаючи на численність наукових праць із зазначеної проблематики, залишається ряд проблемних і дискусійних питань, зокрема в сфері теоретико-методологічних засад вивчення питань фінансової безпеки економічних систем. Основне з них полягає в обґрунтуванні концептуальних засад теорії фінансової безпеки і особливостей їх застосування в системі бухгалтерського обліку.

У ході дослідження було використано загальнонаукові методи пізнання. Для розкриття змісту економічної, фінансової безпеки як наукової категорії використовувались емпіричні методи зіставлення та порівняння.

Метою статті є уточнення економічної категорії фінансової безпеки з метою виокремлення єдиних підходів до формування інформації в системі бухгалтерського обліку.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КАТЕГОРІЇ БЕЗПЕКА

Витоки категорії безпеки як окремої характеристики економічних систем лежать у площині суспільно-психологічного сприйняття проблеми, яке сформувалося під впливом історичного розвитку. Етнолінгвістичні дослідження російських вчених доводять, що «відображення в мові поняття безпеки і його сприйняття як стану захищеності сягає коріннями середніх віків. Під впливом регулярних ворожих нападів, трансформувалися уявлення про безпеку як про перехідну загрозу. Безпека почала сприйматися як перманентна загроза, що має імовірнісний характер. Таке розуміння безпеки відобразилося в мові та увійшло до тлумачних словників» [7].

Початок вивчення поняття безпека як елементу економічних систем в Україні було розпочато в 90-х роках минулого століття і ґрунтувалося на розробках західних та російських вчених. В цей період були напрацьовані теоретичний і методологічний підходи, які визначили парадигму майбутніх наукових досліджень і були покладені в основу законодавства. Відповідно до них, економічна і фінансова безпека трактується як стан захищеності відповідної системи чи інтересів того чи іншого суб'єкта (особи, суспільства, держави), який характеризується відсутністю загроз або стійкістю до їх впливу, здатністю до розвитку та самовідтворення. Саме таке розуміння безпеки можна знайти у роботах В. Шлемка, І. Бінька, М. Дмитрієва, Є. Дмитренко, В. Мунтіяна, М. Єрмошенка, О. Барановського та ін.

Зокрема, В. Шлемко, І. Бінько, В. Мунтіян визначають фінансову безпеку як «такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» [14]. М. Дмитрієва вважає, що «фінансова безпека – це якийсь стан фінансової системи держави, за якого показники, що його характеризують, не перевищують гранично припустимих, забезпечуючи, таким чином, нормальне функціонування всієї економіки країни згідно з цілями економічної політики, що проводиться. Фінансова безпека має на увазі такий стан фінансової системи держави, коли забезпечується максимально ефективна і доцільна робота всіх її елементів» [4]. Є. Дмитренко під фінансовою безпекою розуміє «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз у фінансовій сфері» [3]. М. Єрмошенко зазначає, що «фінансова безпека – це такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання і населення в цілому – ефективне функціонування національної економічної системи і соціальний розвиток. Фінансово-кредитна система країни містить такі сектори (складові): грошово-кредитний, бюджетний, валютний, банківський, інвестиційний, фондовий, страховий і такий структурі має відповідати і фінансова безпека» [5].

Підхід розгляду безпеки як «стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз та здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» знайшов відображення у законодавчих документах [8,10].

2. ОКРЕМІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КАТЕГОРІЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Фінансова безпека є категорією багатогранною, оскільки вона містить у собі багато аспектів: бюджетну безпеку, валютну безпеку, інвестиційну безпеку, боргову безпеку, безпеку страхового і фондового ринків, безпеку суб'єктів кредитно-фінансової сфери.

Фінансова безпека є складовою економічної безпеки. О. Барановський вважає, що вона базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів; ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин [1]. Аспекти збалансованості фінансових ресурсів (як їх наявності, так і сукупності зобов'язань) виокремлює при наданні концептуальної характеристики фінансової безпеки М. Єрмошенко [5].

Така концептуальна характеристика категорії безпека як аспект збалансованості фінансових ресурсів і прав є швидше засобом гарантування функції дещо вищого порядку. Зокрема, на нашу думку, в основі визначення категорії «фінансова безпека» має бути закладено рівень захищеності об'єкта економічної безпеки у сфері управління фінансовими ресурсами. Іншим аспектом важливості досліджуваної проблеми є те, що за рахунок фінансових ресурсів покриваються витрати на забезпечення економічної безпеки загалом і кожного з її складників зокрема.

С.Ф. Покропивний визначає, що серед функціональних складників економічної безпеки фінансовий є провідним та вирішальним, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи [12]. Такої точки зору дотримуються Ю. Любимцев, А. Логвина, які під фінансовою безпекою розуміють «забезпечення такого розвитку економіки, фінансової системи і фінансових відносин та процесів у країні й регіоні, за якого створювалися б необхідні (прийнятні) фінансові умови та ресурси для соціально-економічної стабільності і розвитку суспільства в цілому та конкретного регіону, збереження цілісності й єдності фінансової системи (включаючи грошову, бюджетну, кредитну, податкову та валютну системи), успішного протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам країни в цілому й конкретному району зокрема» [9]. А. Соловйова при визначенні категорії «система фінансової безпеки» акцентує увагу на контролі за формуванням і використанням фінансових ресурсів [13].

Забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки країни й регіону залежить від належного виконання функцій органами державної влади. В.Бурцев зазначає, що «фінансова безпека держави полягає у здатності її органів: забезпечувати стійкість економічного розвитку держави; стійкість платіжно-розрахункової системи і основних фінансово-економічних параметрів; нейтралізувати вплив світових фінансових криз і навмисних дій світових акторів (держав, ТНК, субдержавних угруповань тощо), тінювих (кланово-корпоративних, мондіалістських, мафіозних тощо) структур на національну економічну і соціально-політичну систему; запобігати крупно масштабній втечі капіталів за кордон; «втечу капіталу» з реального сектора економіки; запобігати конфліктам між владами різних рівнів з приводу розподілу і використання ресурсів національної бюджетної системи; найбільш оптимально для економіки країни залучати й використовувати кошти іноземних запозичень; запобігати злочинам і адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах (у тому числі легалізації («відмиванню») доходів, одержаних злочинним шляхом» [2].

При розгляді підходів до визначення категорії фінансова безпека важливим є те, що автори розширюють перелік сутнісних характеристик категорії фінансова безпека до фінансової гнучкості, фінансової рівноваги, фінансової стійкості країни й регіону через посилення фінансового контролю, що суттєво удосконалює понятійний апарат досліджуваної проблеми.

ВИСНОВКИ

У науковій, політичній, правовій і економічній літературі відсутнє єдине чітко визначене поняття «фінансова безпека». Розглянуті визначення дають можливість, з одного боку, констатувати про багатий арсенал тлумачень фінансової безпеки, а з іншого – доводять дискусійний характер самого поняття. Закладаючи в основу розуміння безпеки стан захищеності, зазначені трактування часто відрізняються у мотивувальній частині. Причину цього можна віднайти у побудові внутрішньої структури поняття економічної чи фінансової безпеки, яка складається з окремих елементів – характеристик. Вони є кількісними та якісними і відображають стан об'єкту з точки зору рівня його безпеки. Якісні характеристики орієнтують суб'єкт забезпечення на загальні критерії оцінки: вище чи нижче визначеного рівня. Кількісні характеристики дають відносно чітке уявлення про межі переходу об'єкту з одного рівня безпеки в інший. Отже, безпека як стан системи означає незалежність від впливів зовнішніх та внутрішніх чинників, стабільність і стійкість соціально-економічної системи й економічного розвитку, здатність до розвитку і прогресу.

Незважаючи на широке застосування у економічній науці, охарактеризований підхід, не позбавлений певних вад. По-перше, заснований на суспільно-психологічному розумінні безпеки як стану захищеності, він базується на трактуваннях тлумачних словників та положеннях нормативних актів, які не правомірно використовувати як науково-методологічну основу дослідження. По-друге, назріла потреба розглядати фінансову безпеку як предмет економічної науки, а це, у свою чергу, зумовлює неприпустимість механічного переходу від термінології національної безпеки до термінології економічної і фінансової безпеки та їх складових. По-третє, формування інформації в системі обліку повинно ґрунтуватися на єдиних концептуальних підходах до визначення безпеки.

Недосконалість використовуваних підходів трактування суті фінансової безпеки та ряд дискусійних питань, пов'язаних з використанням даного поняття в економічній літературі, зумовлюють об'єктивну необхідність розробки нових, відмінних від існуючих концептуальних засад фінансової безпеки. Єдиною сучасною теорією, яка висуває альтернативне розуміння безпеки, є концепція, розроблена російським вченим Г. Івашенко [6]. На його думку, використання при тлумаченні сутності безпеки терміну «стан захищеності» є неприпустимим, адже він не є науковим, а виник як невдала спроба віднайти потрібний синонім для поняття безпеки, щоб позбутись тавтології при тлумаченні її змісту.

Відповідно до цієї теорії, безпека є сукупністю умов існування об'єкта, якими він оволодів в процесі самореалізації і які, таким чином, може контролювати. Звідси висновок: безпека не є станом захищеності

інтересів суб'єкта і станом будь-кого загалом. Безпека є умовами існування суб'єкта, що контролюється ним. Такий підхід підсилює суб'єктивну інституціональну складову теорії безпеки. При цьому на передній план виходить саме суб'єкт, а не змістовне наповнення. Відповідно, можна припустити, що фінансова безпека в рамках такого підходу буде характеризувати сукупність фінансових умов, виражених у обсягах фінансових ресурсів і принципах їх розподілу, за яких забезпечується здатність держави і суспільства до самозбереження і розвитку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): [монографія] / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
2. Бурцев В.В. Факторы финансовой безопасности России – Электронный ресурс: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-1/burtsev.shtml>
3. Дмитренко Е. Фінансова безпека держави потребує нормативно-правового регулювання // Віче. -2003.-№10.- с.53-55.
4. Дмитриева М.Безопасность финансового рынка России// www.sbcinfo.ru/articles/8th_2000_conf/2_5/htm.
5. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: [монографія] / М.М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.
6. Івашенко Г.В. О понятии «безопасность»//Теоретический журнал CREDO/-2000.- № 24.
7. Колісник О. Альтернативні підходи в теорії безпеки і їх застосування у фінансовій науці // Наукові записки.-2006.- № 15.
8. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 року. – Електронний ресурс: <http://www.rada.gov.ua>.
9. Любимцев Ю., Логвина А. Концепция финансовой безопасности (общегосударственный и региональный аспекты)// Вопросы экономики.-1998.-№ 3.- С.55-64.
10. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. - К.: Академпрес, 2003.-64 с.
11. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. – К.: Вид-во КВЦ, 1999.- 462 с.
12. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства / С.Ф. Покропивний / [2-е вид., перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
13. Соловьева А. Проблемы формирование системы финансово-экономической безопасности в России // www.sbcinfo.ru/articles/10th.
14. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. – К.: НІСД, 1997.- 144 с.

Костюченко Валентина Миколаївна, д.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки Київського національного торговельно-економічного університету, м. Київ, тел. +380445314874, ifac@voliacable.com